

Wstęp

Dzieje i kultura Kościołów wschodnich w Rzeczypospolitej to temat, któremu w dotychczasowym dorobku historiografii polskiej poświęcono niewiele miejsca. Mimo, że wieloetniczność i wieloreligijność były cechami charakterystycznymi dla państwa polsko-litewskiego, to jednakże w powszechnej świadomości społecznej funkcjonuje model postrzegania tego fragmentu dziejów ojczyźnych poprzez pryzmat własnej, polskiej tożsamości, wykształconej już w dobie niewoli narodowej podczas rozbiorów. Takie, dziewiętnastowieczne jeszcze podejście do przeszłości, oparte na rodzącym się wówczas nowoczesnym nacjonalizmie, z jednej strony rzeczywiście umożliwiło Polakom przetrwanie jako wspólnoty etnicznej, ale jednocześnie wyrugowało z powszechnego poczucia szerszą świadomość funkcjonowania przez wieki w rzeczywistości społeczeństwa niejednolitego narodowo i konfesyjnie.

Warto zatem sięgnąć do tematyki dziejów i kultury Kościołów wschodnich, by przedstawić złożoną przeszłość Rzeczypospolitej Wielu Narodów. Państwo to było interesującym przykładem wyznaniowej tolerancji na tle ówczesnej Europy, rozrywanej przez liczne konflikty religijne. Oczywiście, w tym przedziwnym tyglu narodów i wyznań, jakim była Rzeczypospolita, nie wszystko było – bo być przecież nie mogło – idealne. Jak wszędzie tam, gdzie występują ludzkie ułomności i namiętności, dochodziło do napięć i konfliktów, ale – przy całej złożoności problemu – wykształcił się model dochodzenia do porozumienia drogą dialogu i perswazji. W tej rzeczywistości działały dwa Kościoły sięgające swą tradycją poprzez Kijów do bizantyńskiego Kościoła-Matki: prawosławny i unicki. Przez wieki stanowiły one ważny moduł dziejów Rzeczypospolitej, splatając się wraz z innymi wspólnotami licznymi więzami i zależnościami w jedną całość. Właśnie dzieje i kultura obu społeczności tradycji wschodniej – prawosławnej i unickiej, są tematem niniejszej publikacji.

Jej przedmiotem są wydarzenia zachodzące na zachodnich krańcach metropolii kijowskiej – dzisiejszym pograniczu trzech państw: Polski, Ukrainy i Białorusi. Poruszono tu zatem kwestie związane z dziejami i kulturą kilku prawosławnych i unickich eparchii: chełmsko-bełskiej, włodzimiersko-brzeskiej i przemyskiej, od czasów średniowiecza do początków XX wieku. Są to wybrane epizody, na tyle jednak reprezentatywne, by dać nam obraz całości tego niezmiernie interesującego świata, który w znacznej części przestał już istnieć.

Podstawą tej książki są artykuły, publikowane w czasopiśmie naukowych i materiałach pokonferencyjnych, w kilku przypadkach za granicą. Zebrane razem stanowią interesującą panoramę zagadnień dającą wgląd w dzieje i kulturę Kościołów wschodnich w Rzeczypospolitej. Dla potrzeb tej publikacji zostały one poprawione i uzupełnione, uaktualniono także tam, gdzie było to potrzebne, ich podstawę źródłową. Ujednolicono też przypisy, wprowadzając skróty zapisu bibliograficznego w tym przypadku, kiedy wydawało się to z po-

wodu częstego przywoływania konieczne. Podano też odnośniki do pierwotnych wydań publikowanych tu szkiców.

Pozostaje tylko mieć nadzieję, że książka ta, przybliży swemu Czytelnikowi ten jakże fascynujący świat powiązany z dziejami i kulturą Kościołów tradycji wschodniej dawnej Rzeczypospolitej Wielu Narodów.

Andrzej Gil